

ATVIROS LIETUVOS KNYGA EKSPERTŲ POŽIŪRIU

ARŪNAS POVILIŪNAS

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedra
Didlaukio g. 47, LT-2057 Vilnius, Lietuva
El. paštas: arunas.poviliunas@fsf.vu.lt

Atviros Lietuvos fondas (toliau – ALF) yra vienas iš daugiau nei trisdešimties fondų, kuriuos, Rytų ir Vidurio Europos, Azijos, Afrikos šalyse, Haityje įkūrė JAV finansininkas ir garsus nūdienos filantropas George Sorosas. ALF pradėjo savo veiklą 1990 m. spalį kaip nepriklausoma visuomeninė nepelno organizacija, kurios pagrindinis tikslas – remti atviros, demokratinės, pilietinės visuomenės kūrimąsi Lietuvoje. Šis tikslas išlieka ir šiandien, nors fondo programos ir jų prioritetai nuolat keičiasi [1].

Nuo pat savo įsikūrimo ALF pradėjo ir savo leidybinę veiklą. Knygų leidybą rėmė įvairios fondo programos, tačiau daugiausia – Leidybos programa ir projektas „Švietimas Lietuvos ateičiai“. Bendrieji Leidybos programos tikslai buvo ir išlieka tokie [2]:

1. Leisti humanitarinių ir socialinių mokslų knygas, tiek verstines, tiek originalias, kurios supažindintų skaitytojus su šiuolaikinės intelektualinės kultūros kontekstu, skatintų kritinį mąstymą, įvairių kultūrų tarpusavio supratimą, pateiktų įvairias pamatinių visuomenės ir kultūros problemų sampratas, įtvirtintų atviros visuomenės idėjas ir vertybes.
2. Ugdyti ir skatinti stiprią, įvairią ir nepriklausomą knygų leidybos ir prekybos pramonę kaip gyvybiškai būtiną kiekvienos atviros pilietinės visuomenės sudeamąją dalį.

Pirmajam tikslui skiriama knygų serija Atviros Lietuvos knyga (ALK). Šia serija nuo 1992 metų išleista arba dabar rengiama daugiau nei 200 knygų. Knygų atrankai pasitelkiami įvairių sričių ekspertai. Pirmuoju ALK etapu leidyklų vaidmuo buvo pasyvesnis – ALF ne tik pats pasirinkdavo leidyklas ir finansuodavo visas knygos leidimo išlaidas, bet ir aktyviai bendradarbiaudavo rengiant knygas, o nuo 1997 m. ALK politika pasikeitė [2]. Nuo tada knygų leidyba buvo pradėta remti tik iš dalies, be to, kasmet organizuojami atviri konkursai leidykloms, kurios konkuruoja dėl dalinės paramos leidžiant ALK knygas. Pasikeitus finansavimo tvarkai, pasikeitė ir antrojo tikslo, susijusio su knygų leidybos ir prekybos tobulinimu, įgyvendinimo strategija – leisdamos ALK knygas leidyklos tapo savarankiškesnės, savo ruožtu leidyklų konkurencija skatino ieškoti leidybos kainos ir kokybės prasme optimalių sprendimų.

2001 metais Leidybos programa kartu su savo vadovais Budapešte nusprendė atlikti programos įvertinimą. Šią idėją palaikė fondo valdyba ir 2001 metais susibūrė tyrėjų grupė, kuri ir parengė tyrimo programą. Grupę sudarė knygotyrininkai ir sociologai. Buvo sutarta, kad knygotyrininkai daugiau dėmesio skirs kiekybiniais rodikliais, pirmiausiai ALK serijos knygų skaitomumui ir ALK dokumentų analizei, o sociologai tirs ALK auditorijos nuomonę apie leidžiamas knygas. Pats tyrimas vyko 2002 metų vasario–gegužės mėnesiais.

Kadangi tai buvo užsakomasis ir paties ALF finansuojamas tyrimas, reikėtų atsakyti į klausimą, kiek jis gali būti laikomas moksliniu. Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, kaip yra interpretuojamas mokslis. Tradicinė, su nešališkumo ir objektyvumo prielaidomis susijusi mokslis samprata tikriausiai būtų linkusi tokį tyrimą išbrokuoti – užsakovas moka pinigus tyrėjams, o tyrėjai skuba įrodyti ir pagrįsti užsakovo veiklos efektyvumą. Tačiau sociologinės tyrimo dalies autoriai rėmėsi prielaida, kad nešališkumo ir objektyvumo deklaravimas nėra pakankama mokslis prielaida. Sociologinio tyrimo metodologija buvo formuluojama remiantis refleksyviaja P. Bourdieu sociologija, kurios požiūriu pagrindinė objektyvizmo prielaida yra paties dalyvaujančiojo objektyvavimas [4]. Refleksyvosios sociologijos principų taikymas reikštų, kad tas pačias socialinio reiškinių analizės taisykles reikia taikyti ir socialinį reiškinį analizuojančiam subjektui, t. y. ne tik tyrėjui, bet ir tyrimo iniciatoriui. Šis autorefleksijos judesys turi aiškiai skirtis tiek nuo „narciziško postmodernios antropologijos refleksyvumo, tiek nuo egologiško fenomenologijos refleksyvumo“ [6, 281]. Kitaip tariant, refleksyvioji sociologija, nepalikdama nešališko stebėtojo galimybės, į tyrimo lauko įtraukia ne tik tyrinėjamą socialinį reiškinį, bet ir tyrėjus su užsakovais, ne tik tyrinėjamų socialinių agentų elgesį, bet ir tyrimo strategiją. Visi tampa vieno tyrimo lauko dalyviais, kurių tarpusavio santykiai arba tarpusavio sąveikos taisyklės analizuojamos vienodai. Tradicinio tyrėjo nešališkumas tampa poza, slepianti paprasčiausias akademines ambicijas, kurios realizuojamos tame pačiame akademiniame lauke.

Refleksyvosios sociologijos požiūriu ALK sociologinio tyrimo objektyvavimas galėtų reikšti, kad „tyrimas atsako ne į klausimą, kaip Lietuvos akademinė bendruomenė vertina ALK, bet kokia yra ALK įtaka Lietuvos akademinei bendruomenei“ [3], be to, ir tai, kaip ALK ir ALK tyrimas atskleidžia Lietuvos akademinėje bendruomenėje susiklosčiusius galios santykius. Tarkim, ALK programai „sociologinis savo veiklos tyrimas yra būdas konvertuoti ir aktualizuoti pabirai ir latentiskai egzistuojantį ALK sukauptą simbolinį kapitalą. Tai galima vadinti ir kapitalo konvertavimu iš, metaforiškai šnekanč, ‘minkštų, nekonvertuojamų’ akademinio lauko, ‘valiutų’ (atskirų nuomonių, skaičių, vertinimų) į ‘kietą’ mokslinio tyrimo ataskaitos ‘valiutą’“ [3, 44].

Sociologiniam tyrimui buvo pasirinktas fokusuotų diskusijų metodas. Atsižvelgiant į refleksyvosios sociologijos principus, respondentų grupės buvo formuojamos pagal skirtingas akademinės galios požiūriu akademinio lauko frakcijas arba pagal

skirtingas akademinio lauko „svorio kategorijas“. Iš viso buvo organizuotos penkios fokusuotų diskusijų grupės su programos ekspertais (vertėjais, leidėjais, programai aktyviai talkinusiems mokslininkais), vieno universiteto dėstytojais, socialinių bei humanitarinių specialybių doktorantais, magistrantais ir bakalaurantais ir trys interviu su programos direktoriais.

Fokusuotų diskusijų metu buvo siekiama: a) išanalizuoti leidėjų ir akademinės bendruomenės nuomonę apie ALK poveikį akademinės literatūros leidybai; b) išsiaiškinti, kaip skirtingos Lietuvos akademinės bendruomenės grupės ir kartos vertina Atviro Lietuvos fondo vykdomą ALK programą; c) parengti rekomendacijas strateginėms diskusijoms apie tolesnes socialinės ir humanitarinės literatūros leidybos perspektyvas.

Pirmajame straipsnyje pristatomos ekspertų (pripažintų akademinės literatūros vertėjų; ALK programos ekspertų, žinomų socialinių mokslų atstovų; leidėjų, kelių leidyklų, leidžiančių ALK, vadovų) nuomonės ne tik apie ALK, bet ir apie akademinės literatūros leidybą apskritai. Kitame straipsnyje bus išanalizuotas skirtingų akademinės bendruomenės grupių ir kartų požiūris ne tik į ALK, bet ir į akademinę literatūrą apskritai bei, remiantis ALK patirtimi, suformuluotos gairės padiskutuoti apie socialinės ir humanitarinės akademinės literatūros leidybos perspektyvas.

Akademinės literatūros leidybos padėtis Lietuvoje

Pirmiausia keliais žodžiais reikėtų aptarti, kaip diskusijoje dalyvavę ekspertai apibrėžė akademinę literatūrą. Fokusuotos diskusijos dalyviai sutiko, kad akademinė literatūra – tai monografiniai tyrinėjimai, kurie visų pirma yra skirti akademinės bendruomenės pažintiniams interesams tenkinti. Studijoms skirti vadovėliai diskusijos metu nebuvo laikomi akademinė literatūra tikrąja šio žodžio prasme*.

Akademinė literatūra yra ta, kuri yra orientuota į tyrinėjimo, pažintinius interesus, tokius interesus, beje, turi ir studentai, vyresniųjų kursų, kurie rašo kursinius, bakalauro, magistrinius darbus. Jie juos rašo ne vien iš vadovėlių.

Čia labai gerai kolega patikslino, ką vadiname akademine knyga. Akademine knyga – tai tyrinėjimai, tai inventorizacija klasikinio, pasaulinio palikimo.(...) Aš abejočiau, ar vadovėlius be išlygų galima laikyti tikrai akademine literatūra.

Vertinant akademinės literatūros leidybos būklę Lietuvoje, diskusijos dalyvių nuomonės šiek tiek skyrėsi. Vieni ekspertai buvo linkę šią padėtį įvardyti kaip kritinę, kiti – kaip nuolat gerėjančią. Skeptikai, piešdami beviltišką akademinės literatūros panoramą, buvo linkę apeliuoti į valstybę, kad ši nekurianti akademinės leidybos strategijos, neremianti šios leidybos finansiškai. Vieno eksperto žodžiais, akademinės literatūros leidybai būdingas „visiškas chaosas“.

* Diskusijos dalyvių kalba netaisyta.

Būdingas visišką chaosą, kadangi Lietuvoje leidėjų yra daug, o valstybė jau antras dešimtmetis nėra suformavusi jokių leidybinės politikos principų. Ir mes todėl Lietuvoje ir nematome, nors atskirų leidinių ir yra labai vertingų ir labai gerų, visumos ir vargu ar kada nors matysime.

Valstybės remtoms ir remiamoms programoms nepavyksta įsibėgėti, viena jų, skirta Lietuvos paminėjimo tūkstantmečiui, nevykdoma, kita, Bibliotheca Baltica, apskritai nutrūko dėl leidybos kainų išaugimo.

Jose buvo parengta tikrai gerų knygų. Bet kas dabar galėtų pasakyti, kur ta programa [Lietuvos tūkstantmečio]. Nėra, neapčiuopiama, išslydus, išsklaidyta.

Minėtos programos liudija tai, kad valstybė neturi bendros leidybinės politikos, kartu nėra ir akademinės literatūros standartų.

Taip yra, matyt, todėl, kad nėra bendros leidybinės politikos. Valstybei kol kas knyga nerūpi. Mes negalime sustatyti į lentynas ir inventorizuoti akademinės, ar kokios nors siauresnės srities leidybos, kuri turėtų daugumą parengtus standartus. Gal yra tik pora ar trejetas standartų knygų leidybos srityje.

Vieno eksperto nuomone, akademinės leidybos kokybė, palyginti su tarybiniais laikais, netgi pablogėjo.

Pablogėjo, aš sakyčiau, ta prasme, jeigu palyginsime su sovietmečiu leistomis knygomis. Sovietmečiu leistos knygos buvo geriau parengtos. Kadangi leidyklos dirbo totalitarinėmis sąlygomis ir ten buvo keleriopa kontrolė. Tada neužteko vieno redaktoriaus ar korektoriaus. Ten buvo kontrolės sistema. Dabar redaktorius ir korektorius beveik tas pats. Buvo griežta kontrolės sistema ir priežiūra buvo labai griežta. Šiuo požiūriu lyginant su sovietmečiu ne tik [Atviros Lietuvos] fondo, bet ir visos leidybos, vertimų kokybė labai suprastėjo.

Kiti ekspertai teigė, kad akademinė leidyba yra fragmentiška, matyt, ne dėl to, kad valstybė neskirianti pakankamai dėmesio, bet dėl to, kad tiek intelektualiai, tiek finansiniai šalies ir akademinės bendruomenės ištekliai yra riboti. Tie riboti ištekliai ir ateityje neleis išvengti mažesnės šalims būdingo akademinės leidybos fragmentiškumo.

Akademinės knygos leidyba buvo, yra ir ateityje liks fragmentiška, nes tai lemia, be abejojimo, šalies resursai, tiek finansiniai, tiek žmogiški.

Tačiau turint ribotus išteklius, ypač aiškiai reikėtų suprasti, ko valstybė turėtų siekti remdama akademinę leidybą. Kitaip tariant, riboti ištekliai, matyt, reikalauja valstybės kuruojamų strateginių akademinės leidybos tikslų. Tokie tikslai galėtų būti:

- akademinės kalbos tobulinimas;
- akademinės studijos;
- lituanistikos puoselėjimas;
- akademinio palikimo leidimas.

Todėl vertinant tokią leidybą, reikia turėti supratimą, ko iš to nori. Ir aš manau, kad ta leidyba yra prasminga dviem požiūriais. Pirmiausia, nors ir niekada mes

nepajėgsime sukurti akademinės leidybos industrijos, bet tokios knygos reikalingos, kad būtų akstinas savo kalbai tobulinti, o antra priežastis, kai jos atsiranda lietuviškai, jos tampa vien dėl savo pigumo prieinamesnės studentams ir tai platesnei visuomenės daliai, kuria jomis domisi.

Kas liečia akademinę knygą, tikslinga būtų ir būtų galima diskutuoti, ko valstybė turėtų imtis ir ko neturėtų imtis. Man atrodo, kad valstybė turėtų pasirūpinti tais dalykais, kurie susiję su paveldu, klasikais, kitaip sakant, liuanistika... Čia valstybė gal ir galėtų prisidėti.

Buvo ekspertų, kritiškiau vertinančių valstybės galimybes konstruktyviai dalyvauti šiuolaikinės socialinių ir humanitarinių mokslų literatūros leidyboje. Socialinių ir humanitarinių mokslų visumą sudaro vienas kitą papildantys lokalūs žinojimai, kurių iš vieno taško apžvelgti neįmanoma. Kitaip tariant, tiek nešališkas, tiek universalus visą socialinių ir humanitarinių mokslų lauką aprėpiantys požiūriai, kurie galėtų būti stratinės socialinių ir humanitarinių mokslų lauko vizijos pagrindu, yra neįmanomi.

Čia aš nežinau, ar vieninga valstybės politika leidybos srityje tikrai yra siektinas dalykas. Aš žinau, kad kai kalba eina apie beletristinę knygą, nieko gero nebūtų kažką tikslingai formuoti. (...) Tačiau, kas liečia humanistiką, socialinius mokslus, naujienas, aš tikrai abejoju, ar galima būtų rasti kažkokį apžvalgos tašką, kur būtų galima pasakyti, o čia tikrai gerai, čia valstybė galėtų padėti. Mokslas vystosi, atsiranda nauja, kažkas užmirštama, yra rinka. Nėra taško, iš kurio būtų galima apžvelgti rinkos visumą. Yra tas rinkos privalumas, kad yra lokalinis žinojimas, ir tie žinojimai vienas kitą papildo. Kalbant apie valstybės politiką, aš manau, kad reiktų aiškiai skirti tuos dalykus, kur valstybė galėtų ir turėtų prisiišti įsipareigojimus, ir tą paklausos dalį, kurią būtų rizikinga specialiom programom valdyti.

Akademinės literatūros leidybos problemos

Vardydami akademinės literatūros leidybos problemas fokusuotos diskusijų grupės ekspertai pabrėžė didesnę, palyginti su beletristine literatūra, akademinės knygos kainą, kurią lemia mažesnis tiražas.

Viena iš problemų – nedideli, labai maži tiražai, leidyba labai brangi. Išauga knygos kaina. Mažai kas skaito. Jaunimas skaito, dėstytojai – ne tiek daug. Viskas remiasi į finansus.

Kita svarbi ekspertų pastebėta problema buvo susijusi su tuo, kad gerėjant užsienio kalbų mokėjimui siaurėja akademinų vertimų rinka, dėl to mažėja tiražai, brangsta knygos. Tad reikia dar labiau apgalvoti, ką leisti.

Ir Lietuvoje auga knygų kainos, ir Vakarų pasaulyje brangsta knygos. Kasmet. Neišvengiamai akademinės literatūros lietuvių kalba laukas, rinkos dalis siaurės. Skaičiuojant pagal apyvartą. Mes anglišką neleisim ir šiek tiek ją stumia kitakalbė literatūra, kuri naujesnė, šviežesnė, aktualesnė, o kalbos barjeras nyksta.

Tai suponuoja išvadą, kad akademinė literatūra mažos tautos kalba, dar su mažom pajamom, turi būti kažkaip selektyvi. Reikia du kartus apgalvoti, ką leisti. ALK tai ir leido: socialinės minties lobyną ir t. t., bet lobynas sumeniko, [nes daug] išleidom, o toliau vadovėlių klausimas ir pan. turi būti strategiškai apmąstytas.

Diskusijose dalyvavęs ekspertas akivaizdžiai parodė, kokią įtaką akademinės literatūros leidybai gali daryti akademiniam laukui būdinga specializacija.

Kitas dalykas, kuris mums trukdo – tai begalinė akademinio pasaulio specializacija. Kad ir kiek mes šnekėtume, kad studentams reikia suteikti platesnį akiratį, vis tiek jis be galo siauras. Konkretus pavyzdys iš fondo remtų knygų. Išeina toks leidinys, feministinių literatūros teorijų apžvalga (puiki knyga, vertimas prastas), aš beveik pažįstu tris dėstytojas, kurioms tos knygos reikia, na, dar jų studentės. Viso labo dešimčiai žmonių kasmet. Tikėtis, kad didesnė auditorija domėsis, neįmanoma. Ir su daugybe kitų knygų tas pats. Aš manau, kad pati akademinio gyvenimo specifika siaurina knygos gyvenimą.

Be to, akademinėi lektūrai, kitaip nei beletristikai, yra būdingas ilgesnis apyvartos laikas. Kitaip tariant, akademinė knyga turėtų ilgiau gulėti ant prekystalio. Ne tik akademinės bendruomenės atstovui, bet ir, vienos ekspertės žodžiais, intelektualui nėra jokia nesėkmė, jeigu jis knygyne randa jam reikalingą knygą, kuri buvo išleista prieš kelerius metus. Tikrovę tyrinėjantys akademinėi bendruomenei ar intelektualiams, ieškantiems skaitytojams, kurie mažiau priklausomi nuo trumpalaikių madų, yra paranku, kad ant knygynų prekystalių gulėtų kuo daugiau išleistos akademinės literatūros, tačiau tokie jų interesai radikaliai prieštarauja akademinės literatūros leidėjų, tarp kurių yra daug nedidelių leidyklų, interesams. Kyla grėsmė, jog kertantis akademinės bendruomenės ir leidėjų interesams, gali atsitikti taip, kad nesant specialios paramos leidėjai pamažu trauksis iš akademinės leidybos baro.

Leidėjui knygą išleisti kainuoja brangiai, o atsiperka labai greitai, maždaug per 3-4 metus, kartais 5 metus. Tai labai žemiška knygų leidėjų problema. Tiražai. Pradėjom leisti nuo 3, 4, 5 tūkstančių, o dabar 1200 gerų knygų užtenka. Užtenka. Tuo labiau yra tendencija knygos kainai augti. Prisideda PVM mokestis. Dar padidės knygos kaina. Neįperka.

Aš tik norėčiau akcentuoti, kad mums, nes mus ypatingai veikia leidėjų nusistatymas, kas yra knygos nesėkmė, jei jos kas nors neišperka per pirmuosius porą metų, bent intelektualams reikia laikytis nuomonės, kad tas nėra nesėkmė. Skaitytojui ar tam žmogui, kuris perka, tai nėra nesėkmė. Jeigu netyčia randu knygyne, tarkim, tą geriausią pereinamo dešimtmečio romaną Kunčino „Tūlq“, tai skaitytojui nėra jokia nesėkmė. Apie tai irgi reiktų galvoti, tuo labiau kad kalba eina apie akademinę knygą.

Akademinė literatūra tuo ypatinga, lyginant su beletristine, kad ji turi ilgą apyvartos laiką. Jeigu beletristikoje per metus ar du tiražas neišperkamas, tai galima vertinti kaip nesėkmę. Rinkos situacija finansiškai nepajėgias leidyklas verčia tokiais pat masteliais vertinti ir akademinę leidybą, ar ji sėkminga, ar ne. Jei smarkiai perka, tai pavyko, jei ne, tai nepavyko. Tai, kiek aš žinau, ir pasaulinėje praktikoje yra

normalu, kad rimta knyga, kai išeina, ji yra prieinama pirkėjui ir po 15 ar 20 metų po jos išleidimo. Ją galima gauti. Tai, aš manau, yra priimtina ir Lietuvos sąlygoms. Nėra nesėkmė, tragedija, kai rimtos knygos neišperka, neišgraibsto, kaip kokio bestselerio. Problema yra ta, kad silpni finansiniai leidyklų pajėgumai tai daro neprieinama prabanga. Leidyklos nėra pajėgios tai padaryti ir kažkiek verčia leidyklas ir vers toliau, ypač jei susilpnės ALF parama, labiau vadovautis grynai komerciniais sėkmės interesais, o ne ilgalaikės pažintinės pažangos, tyrinėtojų bendruomenės, akademinių naujos kartos socializacijos interesais. Aš matau, kad čia yra tam tikras prieštaravimas tarp to, ką diktuoja rinka, ką gali mūsų silpnos leidyklos, ir to, ko reikalauja ilgalaikiai akademinės bendruomenės interesai.

Taigi, kaip buvo minėta, toks akademinės literatūros „ilgaamžiškumas“ neišvengiamai sukelia finansinių problemų leidykloms. Vienai knygai išleisti reikia 30–40 tūkst. litų, ir jeigu knyga išperkama tik per 8–10 metų, iki minimumo sumažėja leidyklų pelnas, nes užšaldomos apyvartinės lėšos.

Aš dažnai dirbu su autoriais ir mano leidykla nėra tokia turtinga, kad išleistų knygą dešimtmečiams, nes aš sakau, kad vienos knygos išleidimui reikia 30–40 tūkst. litų ir tuos pinigus reikia turėti, tie pinigai turi sugrįžti.

Akademinė leidyba ir ALK

Visų fokusuotų diskusijų grupėje dalyvavusių ekspertų nuomone, Atviros Lietuvos knyga užima labai svarbią vietą Lietuvos akademinės leidybos panoramoje. Dėl išskirtinio ALF paramos vaidmens sutarė visi ekspertai – ir tie, kurie buvo linkę kritikuoti valstybės neveiklumą akademinės leidybos baruose, ir tie, kurie buvo skeptiškiau nusiteikę strateginio valstybės vaidmens akademinėje leidyboje atžvilgiu. Kritikavusiųjų valstybės neveiklumą požiūriu, ALF atliko tą funkciją, kurią turėtų atlikti, bet, deja, neatlieka valstybė.

[Akademinę] leidybą yra būdinga tai, kad jeigu ne ALF, tai ši leidyba būtų skurdi, ypač kalbant apie vertimus.

(...) padarytas milžiniškas žingsnis kai kuriose srityse praktiškai nuo nulio. Jeigu filosofijoje, tarkim, kažkas egzistavo, tai buvo sričių, kur viskas buvo pradėta nuo nulio.

Ką aš ir sakiau, mūsų valstybėje, mažoje tautoje [akademinė leidyba] neįmanoma be finansinės paramos. Tai turėtų būti tam tikra valstybės strategija ir rūpestis. Ir šią funkciją, galima sakyti, šiuo metu atliko ALF. Aš sunkiai įsivaizduoju, kaip be šios paramos mes atrodytume šiandien. Ir neaišku, kaip viskas būtų pakrypę.

Aš labiau linkęs džiaugtis, kad kiekvieną savaitę pasirodo naujos knygos, ir aš žinau, kieno dėka tai yra.

Leidėjų nuomone, visa ALF veikla turėjo didelę įtaką leidyklų veiklai. Kartu su programa „Švietimas Lietuvos ateičiai“ (ŠLA) Atviros Lietuvos fondas į leidybą investavo santykinai daug lėšų, kurios nekomercinę literatūrą leidžiančioms leidykloms padėjo atsistoti ant kojų.

Aš kaip leidėjas galiu iš karto pasakyti, kad nežmoniškai teigiamą. Daugeliui. Kai kurias leidyklas pastatė ant kojų. Jei ne fondas, tikrai nebūtų kai kurių leidyklų ir rimtos leidybos. Juk iš pradžių valstybė neskyrė jokios paramos jokiai akademinei knygai, ir čia ta didžiulė parama tikrai leidyklas sukūrė, bet šiandien kai kurios leidyklos išsiplėtė, sustiprėjo. Iš pradžių daugiausia, ką jos leido, buvo Fondo knygos. Prisiminkime ŠLA paramą. Kiek įjungta buvo leidyklų ir per trumpą laiką buvo išleista per 200 knygų ir tai leidėjams buvo didelė paspartis. Ir jie galėjo tuomet plėtoti savo leidybą, savo verslą.

Be to, vieno eksperto nuomone, ALK serija, jei lygintume su kitomis šalimis, turėjo vieną išskirtinį teigiamą bruožą. ALK serija buvo išleista daug klasikinių veikalų, kurie ne tik suteikė ALK solidumo, bet ir užpildė didelę filosofinio palikimo leidybos spragą. Tiesa, teisingumo dėlei reikėtų pažymėti, kad kiti ekspertai kritikavo pernelyg didelį dėmesį filosofinei lektūrai, bet apie tai bus kalbama aptariant ekspertų minėtus ALK serijos trūkumus.

Lietuvoje ALF leidyba turi išskirtinį, specifinį bruožą su kitų šalių Sorošo fondų leidyba. Kitose šalyse nebuvo šitiek klasikinio palikimo, kaip buvo Lietuvoje. Fondas užtai nebuvo ginamas, bet tai turbūt mūsų skaitytojai ir ateities kartos pagirs. Buvo išleista tiek filosofinių veikalų, kad galbūt tik po 100 metų būtume sugebėję tiek išleisti.

ALK skaitytojas

Ekspertai buvo vieningos nuomonės, kad pagrindinis ALK skaitytojas yra akademinė Lietuvos bendruomenė.

Sunku Lietuvoje matyti daugiau sluoksnių, išskyrus akademinius, kurie daugiau domėtusi ta literatūra. Nežinau, kas juos galėtų papildyti. Tai yra būsimasis elitas, intelektualinis elitas. Tam ir yra orientuota.

O šiaip pakankamai akivaizdu, kad akademinė bendruomenė. Bet ji yra pakankamai maža, be to, dar ir specializuota.

Akademinė bendruomenė nėra vienalytė. Ją sudaro įvairių akademinių disciplinų ir skirtingų akademinių kartų atstovai, kurie nevienodai naudojami ALK serija išleistomis knygomis.

ALK išleido nevienodai knygų įvairioms socialinių ir humanitarinių mokslų disciplinoms. Į tai atkreipė dėmesį vienas ekspertas teigdamas, kad išleistų knygų proporcija turinti įtakos ir skaitytojų skaičiui.

(...) kokiomis proporcijomis pagal mokslo šakas ir kryptis buvo išleista, taip ir buvo orientuota. Tas pats ryškus neproporcingumas matysis.

Be to, akademinė bendruomenė nėra vienalytė pagal savo akademinės socializacijos mastą. ALK knygų vartojimas, ekspertų nuomone, turėtų skirtis pagal akademinės bendruomenės kartas.

Yra akademinė bendruomenė, akademinėje bendruomenėje yra kartos: brandi, vyresnioji ir ta, kuri socializuojasi. Didesniu ar mažesniu mastu tos kartos ir vartoja tą literatūrą, vienos intensyviau, kitos mažiau intensyviai, nes galbūt yra perskaičiusios tuos dalykus anksčiau, kitomis kalbomis...

Akademinės knygos skaitytojas skiriasi nuo beletristinės literatūros skaitytojo. Jis yra palyginti siauros specializacijos, žino, ko jam reikia, dėl to mažiau pasiduoda madoms ir yra sunkiau paveikiamas rinkodaros kampanijų.

Vienas iš vietinių intelektualų yra paleidęs labai gražią metaforą „gyvenimas koryje“. Kadangi mūsų bendruomenė maža ir specializuota, dažnai atsitinka taip, kad yra tik vienas tam tikros srities specialistas, kaip toje korio aklėje. (...) Akademinė bendruomenė ieško, tiria. Tyrimas yraėjimas į nežinomybę. Tokia yra to skaitytojo specifika. Tas skaitytojas yra individualus, jis žino, ko jam reikia, jis ieško, jis mažiau pasiduoda madoms, bet jis yra beviltingas marketingo kampanijoms. Jūs galite gerai padarę reklamą, pvz., per TV pasiekti efektą, kad beletristinė knyga bus perkama. Aš nemanau, kad tai veiktų akademinės knygos srity. Čia žmonės žino, ką pasirenka...

Tiesa, jauniausioji akademinė karta, tai yra studentai, kurių akademinė socializacija dideliu mastu priklauso nuo dėstytojų, nėra akademiniai vienišiai, bet veikiau, vartojant raidos psichologijos terminus, skonio, vertybinių nuostatų, pasaulėžiūros vienijamos bendraamžių grupės. Kaip parodė fokusuotos diskusijos su magistrantais ir bakalaurantais, būtent jie bene labiausiai skaito ALK knygas, o per savo dėstytojus arba socializatorius jie galėtų tapti akademinės knygas leidžiančių leidyklų rinkodaros taktiniu. Leidyklos įvairiais būdais galėtų kaupti informaciją, tarkim, konsultuotis su dėstytojais, kokias knygas leisti. Ir dabar ALF skelbiami remiamų knygų sąrašai yra traktuojami ir kaip informacijos šaltinis apie akademinės leidybos tendencijas. Tačiau leidyklos galėtų pačios aktyviau bendradarbiauti su visiems žinomais akademinio lauko šulais, kurie turi įtakos toms tendencijoms.

Ta pataisa yra jaunesnioji karta, studentai. Čia labai daug priklauso nuo dėstytojų, tų, kurie už tą socializaciją tiesiogiai atsako. Jeigu knyga yra vertinga, praverčia naujos kartos socializacijos procese, jeigu ji dėstytojui yra reikalinga, gal ji bus daugiau naudojama. Jeigu jau taip svarbu, kad tos knygos būtų daugiau perkamos, šiaip jau reikėtų labiau konsultuotis su tais naujosios kartos socializatoriais, dėstytojais, ar tikrai jie panaudos ją dėstyimo procese. Tai, beje, galėtų daryti ir pačios leidyklos be ALF pagalbos. Aš taip įsivaizduoju, kad rimta leidykla turėtų turėti kažką panašaus į marketingo skyrių, žmogų, kuris dirbtų su tos nedidelės akademinės bendruomenės dėstytojais, vienų ar kitų disciplinų, tiesiog apklaustų, ko jiems reikia, ko jie nori, ką jie rekomenduotų studentams, užduotų skaityti. Gal tų nusiųvylių ir nesėkmių būtų mažiau, bet kartoju, kad tai ypatingas ilgalaikis produktas, ypatingo vartojimo, skirtas ypatingam skaitytojui.

Tačiau, kaip teigė bendravimo patirties su akademinio pasaulio garsenybėmis turintis leidėjas, nėra paprasta iš akademinio lauko ekspertų gauti patikimos informacijos

apie tuos leidinius, kurie galėtų būti populiarūs akademinėje bendruomenėje. Akademinių lauko ekspertai ne tik nurodo skirtingas knygas, bet ir kritikuoja kolegų pasiūlytas. Nedidelės akademinės bendruomenės konkurencija kelia papildomų problemų akademinės literatūros leidėjams.

Čia jūs teisingai sakote. Reikia bendrauti su tais žmonėmis, kurie nukreipia į tą knygą. Kaip tikrai įsitikinau, kiekvienas yra ir dėstytojas, ir asmenybė. Jisai pasirenka knygą ir sako, kad tai yra viskas, už ją geresnės nėra. Bet imi abejoti ir paklausi pas kitą, o tas sako ne, šita knyga yra prasta, iš jos nieko nebus. Ir tada tikrai negali atsisirinkti, katra nuomonė yra teisingesnė.

Tad lieka ALF skelbiamų knygų sąrašai ir intuicija.

Ar ALK knygos atspindi socialinių ir humanitarinių mokslų tendencijas?

Diskutuodami apie tai, kaip Vakarų socialinių ir humanitarinių mokslų ieškojimus atspindi Lietuvos akademinei bendruomenei pristatanti ALK, ekspertai atkreipė dėmesį į paties klausimo keblumą: kaip jie gali spręsti apie visumą, kai geriau išmano tik tam tikrą visumos fragmentą?

Į šitą klausimą labai sunku atsakyti, nes galima spręsti tik apie tą sritį, apie kurią kažką išmanai. O kai esi specialistas, tai, aišku, atrodo, kad nepakankamai atspindi, nes kiekvienas traukia ant savęs.

Tačiau toliau ekspertai sutarė, kad ALK iš esmės atspindi civilizuotų kraštų socialinių ir humanitarinių mokslų tendencijas, tačiau šis atspindėjimas įvairių veiksmų yra iškreipiamas.

Iš tokių veiksmų ekspertai pirmiausia paminėjo ideologinį.

Aš manau, apie kokius mokslus kalba eina priklauso, ir manau, kad tendencijas, be abejo, atspindi. Yra tam tikros šakos darbai. Ir jie reprezentuojami. Tik reikia turėti omenyje, kad socialiniuose ir humanitariniuose moksluose yra toks dalykas, kaip ideologinis faktorius. Todėl natūralu, kad prioritetas duodamas tos pakraipos autoriams ir lektūrai. Jei adekvatumą suprantame kaip reagavimą į naujoves, aktualijas, tai manau, kad adekvačiai.

Kitas ekspertas atkreipė dėmesį į tai, kad tarp leidžiamų knygų, kurios atstovauja šiuolaikinei socialinei ir humanitarinei minčiai, vyrauja anglosaksų literatūra.

Prie ideologinės orientacijos aš pridėčiau dar ir kalbinę orientaciją. Dominuoja anglosaksų literatūra, išskyrus klasikus. Tai sumažina galimybę atspindėti šiuolaikinę socialinę mintį.

Kiti ekspertai atkreipė dėmesį į neišvengiamą kritinį laiką, kuris turi praeiti nuo knygos pasirodymo iki jos pripažinimo. ALK leidžia tas knygas, kurios Vakaruose jau

yra pripažintos, sulaukusios plačios kritikos, sukėlusios Lietuvą pasiekusias diskusijas ir pan. Tās laikotarpis gali trukti ne vienerius metus.

Iki šiol kalba ejo apie atspindėjimo plotį. Kolega ir kalbėjo apie plotį. Aš norėčiau pukalbėti apie atspindėjimo laiką. Iš fizikos žinome, kad net šviesa turi ribą, per kiek laiko ji gali ateiti, taip ir su mokslo šviesa, kuri eina iš užsienio. Aš čia matau principinę problemą, ar tas atspindėjimo laikas ir greitis gali viršyti tam tikrą kritinę ribą. Kaip mes galime tas tendencijas, pačias aktualiausias, taip imti ir šast atspindėti. Taigi kaip tos knygos yra atrenkamos? Jos yra atrenkamos pažiūrint tam tikros knygos recepciją, ar ji pakartotinai išleista, ar ji gavo plačią kritiką, ar ji yra diskutuojama, ar ne. Kai ši knyga patenka Vakaruose į rinką, ten tas komunikacinis procesas nuo jos patekimo iki atspindėjimo aidų praeina 2, 3, 4, 5 metai. Po to ta knyga papuola į mūsų regos lauką, vardas pradedamas minėti, linksniuoti, jis galų gale patenka į tuos sąrašus. Vargu ar gali nauja tendencija būti atspindėta anksčiau nei po 5 metų po jo atsiradimo. Aš manau, kad mes kažin ar galėsime žaibišką tendencijų atspindėjimą kada nors turėti. Klausimą galima kelti, koks tas vėlavimo laikas yra optimalus ir ką mes galime padaryti, kad mes galėtume jį mažinti ir mažindami nepadidinti klaidų rizikos. Aš čia matau tokį trade-off'ą.

Jeigu mes norime tokios leidybos, kuri atrinktų tik puikias, geras knygas, mes turėtume leisti tik klasiką, kuri akademinės bendruomenės yra pripažinta, ir autoriai jau spėjo numirti. Viskas tvarkoje. Bet jei mes norime atspindėti tikrai naujausias tendencijas, mes turėtume už tai mokėti kainą, mes didiname riziką, kad mes pražiopsosime tikrai vertingų knygų, nes tik laikas išryškina jų vertę. Čia jau yra politikos dalykas. Jei mes norime atspindėjimo laiką sutrumpinti, reikia susitaisyti su rizika, kad kartais bus išleidžiamos, kaip vėliau paaiškės, ne tokios vertingos knygos.

Apskritai ar ALK gali išleisti Vakaruose dar nepripažinto autoriaus knygą, ar ji Lietuvoje susirastų skaitytoją? Tokį klausimą iškėlė vienas ekspertas ir čia pat į jį atsakė, kad vargu. Akivaizdu, kad tik Vakaruose pripažinti autoriai ir platesnį rezonansą sukėlusios knygos sulaukia mūsų dėmesio.

Vienas diskusijų grupėje dalyvavęs ekspertas ėmė pagrįstai abejoti, kiek reikėtų siekti tokio atspindėjimo. Lietuva turinti savo leidybos situaciją, savo prioritetus, kuriuos ta situacija diktuoja.

Čia gal tokio labai greito atspindėjimo Lietuvos knygų leidyboje neįmanoma ir nereiktų siekti, tuo labiau kad mes kalbame čia apie humanitarinės sferos leidybą, kurioje tas naujumas nebūtinai yra vertybė. Tai tik išimtiniais atvejais gali būti. Naujų knygų labai retai leisdavo, ir mes dar neturime pamiršti tokio dalyko, tiesa, jis dabar mažiau aktualus, tų 50 metų, kai daug knygų dėl ideologinių sumetimų negalėjo išeiti vien dėl ideologinių priežasčių. Tai spraga, nors ir gerokai užpildyta, bet daug kas lieka neišleista iki šiol.

Apibendrinant būtų galima teigti, kad Vakarų socialinių ir humanitarinių mokslų atspindėjimas negali būti pasyvus, jis priklauso ir nuo atspindinčio diskurso ypatumų. Kitaip tariant, ALK serija yra ne tiek Vakarų akademinio diskurso atvaizdas, kiek organiška Lietuvos akademinio diskurso dalis.

Vienas dalykas, kurį ne kartą per fokusuotą diskusiją paminėjo keli ekspertai, negalėjo neatkreipti dėmesio. Pasirodo, kai verčiamoje knygoje cituojama knyga, kuri jau yra išversta į lietuvių kalbą, dažnai nei vertėjai, nei redaktoriai neieško atitinkamos išvers-tos knygos vietos, bet citatą verčia iš naujo. Ekspertai pabrėžė, kad tai yra svarbus „akademinių padarumo“ lygio rodiklis.

(...) tai natūralu, kad cituoti reikia pagal lietuvišką vertimą. Jei kokiam nors tyrinėtojų prireikia, ir knyga yra išversta, tai turėtų būti laikomasi akademinių pa-darumo taisyklių, pačiam neversti citatos iš Kanto ar Hegelio ir pasinaudoti verti-mais. Nors kartais tenka skliausteliuose pažymėti, kad vertimas pataisytas, bet čia jau atskiras klausimas.

Man asmeniškai vienas toks dalykas keistą jausmą kelia. Eina vertimai, tuose vertimuose yra citatos iš kitų autorių darbų. Vertėjai verčia tas citatas iš naujo, patys, net jeigu tos citatos iš klasikinių autorių. Patingi pasižiūrėti esamus vertimus ir paimti jas iš ten. Yra tokia vienas kito darbui nepagarbos tendencija.

Tai čia dar redagavimo dalykas. Niekas nėra surašęs redaktoriaus taisyklių, bet yra tokia nerašyta taisyklė, jeigu veikalas yra lietuviškai ir jeigu jo nesurado vertėjas, turi rasti redaktorius.

Tolesnė diskusija rodė, kad ALK serijos knygų vertimai išryškino daug, matyt, ne tik akademinų vertimų leidybai būdingų problemų. Paaiškėjo, kad tarp redaktorių ir leidėjų bei vertėjų yra susiklostę jeigu ne antagonistiniai, tai bendradarbiauti neskati-nantys santykiai, kurie neišvengiamai turi įtakos knygos kokybei. Vienas diskusijos dalyvis vertėjų ir redaktorių santykius pavadino fundamentalia, Lietuvoje dar niekada viešai nekelta problema.

Dar viena didelė problema yra vertėjo ir redaktoriaus bendradarbiavimas. Jų susikalbėjimas tarpusavyje.

Koks turi būti vertėjo ir redaktoriaus santykis? Todėl vieną kartą reikia labai aiškiai įvardinti, kad labai dažnai nebeaišku, kas yra redaktorius, tik redaktorius ar ir vertėjas. Todėl faktiškai šiuo metu siaubinga disproporcija yra tuo požiūriu, kad visa atsakomybė praktiškai nuo vertėjo yra nuimama ir užkraunama ant redakto-riaus. Redaktorius savotiškas negras. Ir tai beveik socialistinių laikų palikimas.

Su tuo skirtumu, kad dabar pasitaiko vertėjų pusiau raštingų. Man yra tekę redaguoti, tai siaubas, ką ten gauni. (...) Kiekvieną sakinį tikrinant su originalu.

Iš esmės diskusijos dalyviai pasidalijo į dvi dalis. Vieni kiek karščiau gynė redak-torių interesus, kiti santūriau – vertėjų interesus. Redaktorių pozicijas gynę ekspertai siūlė pagalvoti apie tam tikrą sistemą, kuri leistų redaktoriui papildomai atlyginti už prasto vertimo redagavimą.

Nors iš tikrųjų nėra atidirbtos sistemos, kuri, pavyzdžiui, leistų redaktoriui už prastą vertimą kažkaip kompensuoti. Vertėjas elegantiškai numeta kažką panašaus

į žaliavą, arti praktiškai turi redaktorius. O, kaip sakoma, vertėjui ir garbė. Nors esu matęs, kaip tarsi žinomas autorius yra praktiškai beraštiš. Čia milžiniška problema. Ir paskui redaktorius dar gauna į galvą, kad iš šlamšto kažką padarė. Redagavimo lygis natūralu, kad priklauso nuo pradinės medžiagos. Jei tu gavai visišką šlamštą... Vienas dalykas, kai reikia dirbti prie stiliaus ar ieškoti minties netikslumų, kitus dalykus, kai reikia tvarkyti elementarią sakinio sintaksę ir gramatiką.

Yra dar toks dalykas, kaip ypatingas vertėjo jautrumas. Jis neva turi visas teises. Kitaip sakant, redaktorius visiškai priklauso nuo vertėjo geros valios ir malonės.

Vienas leidėjas piktinosi, kad redaktorius turi įrodinėti vertėjui kiekvieną savo pataisymą. Redaktorių cechą ginantys ekspertai teigė, kad nesukūrus sistemos, leidžiančios redaktoriui kompensuoti už darbą su prastu vertimu, ilgainiui geri redaktoriai gali pradėti trauktis iš vertimų leidybos.

Tiesiog gaila, kad tie dalykai nėra institucionalizuoti, ir jie metai iš metų nėra sprendžiami. Tai iš tiesų milžiniška problema todėl, kad ilgalaikėje perspektyvoje tai baigsis tuo, kad redaktoriai trauksis iš šios sferos. Kodėl jis, redaktorius, turi būti baudžiauninko vietoje, o vertėjas, prastas ar geras, visuomet lordo vietoje.

Vertėjus ginantys ekspertai teigė, kad problemų kilo pradėjus leisti daugiau knygų, tad neišvengiamai turėjo atsirasti naujų vertėjų. Tų ekspertų nuomone, vertėjų atrankai galėjo talkinti bandomųjų vertimų ir jų išankstinio vertinimo sistema. Tačiau galutinį sprendimą turėtų padaryti leidykla, nes būtent ji galiausiai atsako už išleistos knygos kokybę.

Čia turbūt problema atsirado dėl to, kad tiek daug verčiant knygų nėra tiek daug vertėjų. Bet gal bent pastaraisiais metais ši problema turėjo pagerėti, nes anksčiau bent nebuvo tų bandomųjų vertimų ir jų išankstinio vertinimo, kai darbo imasi nepatyrę ar mažiau patyrę vertėjai.

Man, pavyzdžiui, teko rašyti keletą bandomųjų vertimų recenzijų, ir kai kuriais atvejais sunku padaryti griežtą išvadą, ar čia tas vertimas jau atmetinas, ar jį galima tobulinti. Ir išanalizavus tokį vertimą norisi, kad pati leidykla spręstų, ar ji apsiima redaguoti tokį vertimą. Man atrodo, kad čia būtų geriausia išeitis.

Kai kurie diskusijoje dalyvavę leidėjai teigė, kad bandomieji vertimai jiems padeda derėtis su vertėjais.

Bet iš tikrųjų tai labai teigiamas dalykas šitie bandomieji vertimai ir jų recenzavimas. Tai labai didelis plusas leidykloms, galimybė pagrįsti savo nuomonę toliau kalbantis su vertėjais.

Tačiau redaktorius gynę diskusijos dalyviai abejojo bandomųjų vertimų tikslingumu. Tai lengvai perprantama sistema, už kurios gali nesunkiai pasislėpti nemokša vertėjas, kuris anksčiau ar vėliau sukels problemų, kai įteiks vertimo rankraštį leidyklai.

Aš nemanau, kad tai ką nors išsprendžia, ir štai kodėl. Todėl, kad bandomasis vertimas, visa šita sistema labai lengvai perprantama. Bandomasis vertimas visuo-

met būna nedidelis, labai nesunku padaryti jį pavyzdingu ir todėl jis vargu ar gali ką nors išspręsti. Pagrindinė problema vis tiek lieka štai kokia. Jeigu vertėjas jau yra viską išvertęs, leidykla turi žiūrėti visą rankraštį ir nuspręsti, ar priimti spaudai.

Taip, tie patikrinimai mažai ką sprendžia ir mažai duoda naudos. Ir tas bando-masis gali būti idealus. Viskas priklauso nuo to, ar tu moki versti, ar nemoki. Vertėjas tiesiog nesupranta, ko iš jo nori recenzentas, ir jis priima tą gabaliuką, kuris buvo pataisytas, ir toliau sau verčia. Labai sunku vertėją išmokyti. Tai viena ar kita recenzija. Gal per 5–10 metų redaktorius ir gali išsiugdyti vertėją. Vienas kitą išmokyti. Bet šiaip jei moki versti, tai moki, jei nemoki, tai nemoki, rašyk nerašęs tų recenzijų. Tai yra talento, kalbos jausmo reikalas, jei neturi kalbos jausmo, svarbiausia – savo gimtosios kalbos jausmo, užsienio kalbos gali ir nemokėti dorai, su žodynais, gramatikomis tu gali suprasti prasmę ir išversti. Bet jeigu tu nemoki lietuvių kalbos...

Tačiau kiti ekspertai pabrėžė, kad ALK, beje, kaip ir kita ALF programa „Švietimas Lietuvos ateičiai“ atliko svarbią pedagoginę funkciją ir išugdė naujų vertėjų.

Bet vis dėlto reiktų pasakyti ir kitą dalyką, kad viskas čia neatrodytų labai niūriai. Vis dėlto tie vertimai atliko pedagoginę funkciją. Buvo žmonių, kurie pradėjo versti būtent Fondo knygas ir 3–4 knygas išvertęs žmogus vis tiek pramoksta versti. Vis dėlto tų naujų žmonių paieškos nebuvo beviltiškos.

Pridėkim, kad pradžioje buvo daug ir prastesnių, dabar programa iš tikrųjų išugdė vertėjus. Programos dėka vertimai palyginti su programos pradžia pagerėjo.

ALK trūkumai

Diskutuodami apie ALK, ekspertai paminėjo kelis programos trūkumus. Vieno eksperto nuomone, ALK atspindi tam tikras ideologines nuostatas. Kadangi tai iš esmės vienintelis didesnis akademinės leidybos paramos šaltinis Lietuvoje, akademinės leidybos rinkoje vyrauja tam tikros ideologinės nuostatos. Kokios yra tos ideologinės nuostatos, ekspertas neįvardijo.

Programos minusas būtų tas, kad kol kas Lietuvoje yra tik vienas toks centras, kurio ideologinė orientacija tam tikra prasme yra aiški ir tai šiek tiek siaurina leidybos spektrą. Ir galima tik apgailestauti, kad Lietuvoje nėra daugiau tokių fondų, kurie praplėstų leidybos spektrą.

Kitų ekspertų nuomone, ALK apsiriboja tik akademinės literatūros vertimų leidyba ir neremia nei originalių monografijų, nei originalių vadovėlių. Ekspertai teigė, kad originali akademinė lektūra organiškai pratęstų vertimų programos atverta akademinį diskursą.

Ir dar pridėčiau, kad labai vertinga programa prasidėjo nuo vertimų, ir tai dėsninga. Aš netgi nežinau, ar dabar ALK remia originalius vadovėlius ir monografijas, bet aišku, kad per 12 metų, kiek veikia ta programa,rinka šiek tiek patenkinta ir vadovėliams, ir vertimams. Dabar savaime prašytusi parama originaliems darbams. Originalūs darbai taip pat gali būti paklausūs. Paklausa – kas skaito. Studentai įprato skaityti.

Be to, ekspertai atkreipė dėmesį į atskirų socialinių ir humanitarinių mokslų disciplinų disproporciją. Ne visos jos nusipelnė vienodo programos dėmesio, tarkim, filosofinė lektūra aiškiai vyrauja.

Filosofinė literatūra programoje dunkso, o socialinė, ekonominė literatūra yra mažiau pastebima.

Matosi disproporcija tarp paklausos ir to, ką leidžia ALK. Tarp to, kas paklausu ir aktualu, ir to, ką leidžia ALK, matuojant proporcijomis. Mano požiūris šališkas, aš ekonomistas. Ekonomikos ir verslo studijomis užsiėmę tūkstančiai žmonių, o vadovėlių ir klasikinių veikalų mažai tėra išversta.

Daugiau dėmesio skiriant klasikiniams, istorijos patikrintiems veikalams, kartais nepagrįstai nepastebimi vienadieniai, tačiau didelį aziotą sukeliantys veikalai. Šie triukšmadariai, trumpalaikių akademinų madų diktatoriai, irgi yra organiška akademinio pasaulio dalis, tad, vieno eksperto nuomone, jie galėtų nusipelnyti ALK dėmesio.

Per civilizuotą pasaulį, Europą ir JAV laikas nuo laiko pervilnija vienadieniai dalykai. Fukuyama, Huntingtonas, Buchananas. Jie trumpalaikiai, ALF jais nesidomi, bet gal reiktų į juos atkreipti dėmesį.

Ekspertai atkreipė dėmesį į tai, kad kartais nepagrįstai švaistomos ALK lėšos. Pasitaiko, kad tarp geresnių leidinių įsiterpia menkavertės, vienadienės knygos, per daug dėmesio nusipelno koks vienas autorius. Ekspertų nuomone, tai rodo, kad knygų atrankos kriterijai nėra iki galo aiškūs.

Taigi esminis dalykas, kad kriterijų painiava buvo visą laiką. Pagaliau ir visoje leidžiamoje lektūroje galima įžvelgti neekonomiškumo apraišką. Klasikinis pavyzdys. Nei iš šio, nei iš to buvo trinkelėtas Durkheimas. Aš sutinku, kad Durkheimas yra labai svarbus autorius, Bet prašau, ir „Metodo taisyklės“, ir „Religijos formos“, ir Giddensas apie Durkheimą. Todėl matosi tam tikro neišbalansuotumo. Todėl, kad, mano galva, tokiu atveju geriau buvo ką nors iš korifėjų išleisti, kokį nors fundamentalų veikalą studentams susipažinti. Ypač aš pabrėžiu tai, kad tam, kuris rimtai studijuoja Durkheimą, niekada nepakaks to, kas išleista. Taigi leisti kryptingiau ir rezultatyviau buvo galima. O ateityje ta problema liks, problema proporcijų tarp įvairaus pobūdžio lektūros ir šiaip atrankos kriterijų. Kriterijai iki galo nėra aiškūs. Mano galva, ne viskas yra ekonomiška. O kitos knygos apskritai yra menkavertės ir vienadienės, bet čia jau kitas klausimas.

Ekspertai daug diskutavo apie tai, kad atsiradusios naujos knygų leidybos galimybės, ypač kai greta Atviros Lietuvos knygos serijos buvo pradėtos leisti programos ŠLA knygos, turėjo neigiamos įtakos knygų kokybei. Leidyklų rinkoje egzistuojantys instituciniai ištekliai neleido tinkamai realizuoti atsivėrusių galimybių, dėl to atsirado ne tik naujų leidėjų, bet ir palyginti daug nekokybiškai parengtų knygų. Keli ekspertai dėl per didelių tempų buvo linkę priekaištauti ŠLA programai. Tačiau tie priekaištai veikiau liudija didėjančią konkurenciją.

Bet, kita vertus, buvo padaryta ir meškos paslauga. Sparti leidyba labai pakenkė tų knygų parengimui. Šiandien aš daugelio knygų nedrįsčiau cituoti. Tarp jų ir daugelio Fondo knygų. Yra vertimų labai prastai parengtų. Ir man teko tokių išleisti, tarp jų yra gana abejotinų vertimų. Ir čia galbūt lėmė tos nepakankamos proporcijos, skirtos knygų rengimui, turiu omenyje, finansinį požiūrį. Vertimų parengti, akademinės knygos vertimą parengti, kada jos atėjo su naujom sąvokom, su nauju mąstymu daugelis leidinių. Mes nežinom, ką iš jų padarėm. Šiandien tokia įvairovė. Mes nesusikalbam tarp leidyklų dėl kai kurių dalykų. Kiekviena leidykla savaip suredaguodavo ir parengdavo tas knygas, taikydama savo supratimą. Bet čia tam tikra problema...

Industrija...

Na taip, industrija. Per dideli tempai, ypač ŠLA.

Ekspertų rekomendacijos ALK serijai

Ekspertai, diskusijos metu atkreipę dėmesį į vertimų kokybę ir terminologinę painiavą, siūlė rimtai pagalvoti apie socialinių ir humanitarinių mokslų žodynų leidimą. Būtent jie galėtų tapti vienos ar kitos disciplinos terminiją norminančiu veiksniu. Kartu buvo keliamas klausimas apie akademinės literatūros leidėjų kvalifikacijos tobulinimo galimybes.

Gal tada dalį lėšų ir pastangų buvo galima skirti žodynų, tam tikrų informacinių leidinių leidimui. Pavyzdžiui, filosofijos žodyno lietuvių kalba tai tikrai reikėtų.

Taip, čia tai labai svarbu. Čia fondas gal kiek nutrauktų tų lėšų naudojimą knygų leidimui ir panaudotų žmonių kvalifikacijos kėlimui. Vertėjų, žodynininkų, redaktorių rengimui. Ko gero, vertėjų yra, bet redaktorių... Gerų redaktorių rengimui. Redaktorių tėra 2, 3, 4, kurie supranta, ką redaguoja. O kiti tai tik klaidas ištaiso... Kiti, jei redaguoja, tik pagadina tekstą. Akademiniis tyrinėtojas į vertimus turėtų žiūrėti labai kritiškai.

Kartu ekspertai siūlė leisti apibendrinamojo, sintetinio pobūdžio veikalus, kurie būtų parašyti ne tik anglosaksų tradicijai priklausančių autorių.

Taip pat reiktų ieškoti kitokių atrankos kriterijų ir bandyti pasirinkti daugiau apibendrinančio, sintetinančio pobūdžio veikalų. Sintetinis darbas ne tik iš anglosaksų. Yra neblogų darbų prancūzų, vokiečių kalbomis. Reiktų paieškoti fundamentalesnių darbų.

Ekspertai siūlė atidžiau laikytis įvairių socialinių ir humanitarinių mokslų proporcijų. Netiesiogiai buvo užsiminta apie tai, kad galbūt filosofijos sąskaita reikėtų grąžinti skolas toms disciplinoms, kurių knygų buvo išleista mažiau. Tačiau pabrėžtina ir tai, kad svarstydami proporcijų klausimus ekspertai nebuvo vieningi ir atstovavo savo disciplinos interesams.

Aš vėl prie savo arkliuko. Tās proporcijų klausimas. Proporcija turėtų keistis socialinių mokslų naudai. Teisė, ekonomika, vadyba, psichologija. Reiktų daugiau

skirti. Taip pat ir istorija. Istorijai skirtas santykinai mažesnis dėmesys, negu filosofijai.

Būtų pageidavimas, kad ta proporcija galbūt šiek tiek ir sumažėjusi, nebūtų visiškai menka, nes iš tikrųjų yra likę nemažai darbų, kurių be Fondo paramos mūsų valstybei bus sunku pateikti mūsų skaitytojui.

Kartu ekspertai iškėlė klausimą „kaip?“, turėdami omenyje knygų leidimo būdus. Dalis ekspertų rekomendavo drąsiau leisti elektroninius leidinius, ypač žodynus, enciklopedinio pobūdžio veikalus. Fokusuotoje diskusijoje dalyvavę leidėjai buvo kiek santūresni šių naujų leidybos formų atžvilgiu. Vienas iš argumentų buvo tas, kad sumažėtų ir taip nedidelės pajamos. Tačiau visi ekspertai sutarė, kad enciklopedinio pobūdžio leidiniai turėtų būti leidžiami ir elektroniniu būdu.

Aha. Aš norėčiau apie tą reikalo pusę pakalbėti. Kolegos kalbėjo apie proporcijas, ką leisti. Aš norėčiau iškelti klausimą „kaip?“. Buvo kalbėta, kad knygos brangsta. Knygos brangsta, nes pinga kopijavimo išlaidos. (...) Yra kita problema, susijusi su medijų pažanga. Vienas tas galingas faktorius, kuris keičia leidybos situaciją, yra kopijavimo aparatas, o kitas CD. Dabar aš kartais susimąstau, kiek ilgai egzistuos ta klasikinė knyga?

Diskelyje išleisti knygą yra pigiau. Bet lygiai taip pat aš kalbu kaip leidėja ir galvoju, kaip bus. Nėra brangu. Žodynas būtų kainavęs 3 litus. Galima ir užkoduoti, bet prasideda knygos nepirkimas ir aš susimąstau.

Tai gal būtų gerai, kad Fondas paremtų tą pažangos formą, padėdamas spręsti finansines problemas. Ėjo kalba, kad stinga žodynų, enciklopedinių leidinių. Tokie leidiniai yra patogiausiai naudojami CD forma. (...) Problema yra ta, kad knygos užima vietą. Kiek jų gali nupirkti? Knygos užima vietą, nėra, kur dėti. Trūksta vietos.

Sutinku, monografijos – tai vienas dalykas, bet žodynai, enciklopedijos – tai kitas dalykas. (...) Tai leidžia jau Alma littera. Daug kas leidžia. Tai ne problema. Bet daugiau tinka žodynams, enciklopedijoms.

Ekspertų diskusijos apibendrinimas

1. Vertindami akademinės literatūros leidybos Lietuvoje padėtį ekspertai pasidalino į dvi grupes. Vieni tą padėtį vertino kritiškai, kiti pabrėžė gerėjančią situaciją. Skeptikai buvo linkę apeliuoti į valstybę, kad ši neturinti akademinės leidybos strategijos, be to, neremianti pačios akademinės leidybos. Optimistai, kurie džiaugėsi naujomis knygomis, abejojo valstybės galimybe koordinuoti akademinę leidybą, nes jos visuma, sudurstyta iš lokalių žinojimų, negali būti apčiuopiama iš vieno taško. Tiesa, ekspertai sutarė, kad riboti ištekliai reikalauja aiškesnių akademinės leidybos prioritetų.
2. Akademinė leidyba susiduria su įvairiomis problemomis, kurios išplaukia iš jos specifikos. Akademinė knyga yra brangesnė, nes jos tiražas mažesnis. Akademinės

knygos skaitytojas labiau išprusęs, moka kalbų, tai irgi siaurina akademinį vertimų rinką. Akademiniis laukas yra specializuotas ir jam reikia labai įvairios akademinės lektūros. Kaip išplaukia iš akademinio lauko specifikos, šiai lektūrai yra būdingas ilgesnis apyvartos laikas, o tai leidykloms sukelia papildomų finansinių problemų.

3. Ekspertai vieningai sutarė, kad visas šias problemas padedanti spręsti ALK programa užima labai svarbią vietą akademinės leidybos lauke. ALK padėjo akademinei, nekomercinei literatūrą leidžiančioms leidykloms atsistoti ant kojų.
4. Ekspertų manymu, pagrindinis ALK skaitytojas yra dabartinis ir būsimas intelektualinis elitas, akademinė bendruomenė, kuri toli gražu nėra vienalytė. Ji grupuojasi ir pagal mokslo šakas, ir pagal akademinės socializacijos mastą. Be to, vyresnės akademinės kartos ALK skaitytojas yra palyginti siauros specializacijos, individualus, būdamas savo srities specialistas jis iš dalies „gyvena koryje“. Akademinės bendruomenės atstovai konkuruoja tarpusavyje, ir tai leidėjams kelia knygų pasirinkimo ir rinkodaros problemų. Tačiau jaunieji akademinės bendruomenės nariai, studentai yra masiškesnis akademinės leidybos produkcijos vartotojas.
5. Šiek tiek suabejoję galimybe atsakyti į klausimą, ar ALK atspindi visuotines socialinių ir humanitarinių mokslų tendencijas, ekspertai sutarė, kad iš esmės atspindi, tačiau kartu išvardijo veiksnys, kurie turi įtakos tam atspindėjimui. Tai ideologiniai ALK serijos prioritetai, didesnis dėmesys anglosaksų tradicijai, nevienodos simpatijos skirtingoms akademinėms disciplinoms. Be to, atkreiptas dėmesys į atspindėjimo laiką. Kadangi verčiamos Vakarų akademinei bendruomenėje pripažintos knygos, vėlavimas neišvengiamas. Toliau diskutuodami ekspertai priėjo prie išvados, kad ALK yra organiška Lietuvos akademinio lauko dalis ir kartu atspindi to lauko peripetijas.
6. Diskutuodami apie ALK knygų kokybę, ekspertai daugiausia dėmesio skyrė vertimų kokybei. Paaiškėjo, kad tarp redaktorių ir leidėjų bei vertėjų yra susiklostę jeigu ne antagonistiniai, tai bendradarbiauti neskatinantys santykiai, kurie neišvengiamai turi įtakos knygos kokybei. Teisybės dėlei reiktų pasakyti, kad ALK nerado mechanizmų, kaip būtų galima šią problemą konstruktyviai spręsti. Bandomieji vertimai patys savaime negalėjo paveikti susiklosčiusios situacijos. Dažnu atveju jie liko kontrolės įrankiu. Tačiau ekspertai pripažino, kad ALK kartu su kita Atviros Lietuvos fondo programa ŠLA atliko svarbią pedagoginę funkciją ir išugdė gerų vertėjų.
7. Ekspertai išvardijo tokius ALK trūkumus: 1) nesant alternatyvių akademinės literatūros finansavimo šaltinių, ideologiškai angažuota ALK neišvengiamai išryškina tik tam tikras verstinės akademinės lektūros tendencijas; 2) ekspertai siūlė, kad ALK galėtų prisidėti prie originalių monografių ir vadovėlių leidybos. Tai organiškai praplėstų vertimų atvertą akademinį diskursą; 3) ekspertai pažymėjo, kad

ALK programa, simpatizuodama vienoms socialinių ir humanitarinių mokslų disciplinoms, nuskriaudžia kitas; 4) daug dėmesio skirdama akademiškai svariems leidiniams, ALK kartais nepagrįstai ignoruoja vienadienius, tačiau didelį aziotą sukeliančius akademinius leidinius; 5) kai kurie faktai liudija, kad nėra iki galo aiškūs knygų atrankos kriterijai.

8. Ekspertai ieškojo ir išvardytų trūkumų priežasčių. Viena jų ta, kad leidyklų rinkoje egzistuojantys instituciniai ištekliai neleido tinkamai realizuoti atsivėrusių galimybių, ypač kai greta ALK pradėjo veikti ŠLA programa, kuri leidybai skyrė dar daugiau lėšų nei ALK. Institucinių leidybos išteklių stoka darė neigiamą įtaką knygų kokybei.
9. Ekspertai rekomendavo daugiau dėmesio skirti socialinių ir humanitarinių mokslų žodynų leidimui, apibendrinamojo, sintetinio pobūdžio veikalams, kurie atstovautų ne tik anglosaksiškai tradicijai, siūlė atidžiau laikytis įvairių socialinių bei humanitarinių mokslų proporcijų ir skatinti taikyti naujas technologijas, ypač leidžiant būtinus enciklopedinio pobūdžio leidinius.

Įteikta 2003 m. lapkričio mėn.

NUORODOS

1. ATVIROS LIETUVOS FONDAS. *Metinė ataskaita 2000 / 2001*. Vilnius: ALF, 2002. [Žiūrėta 2003 metų lapkričio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.osf.lt/lt/main.htm>>
2. BAUTRĖNIENĖ, Giedrė. *Atviros Lietuvos knyga*. [Žiūrėta 2003 metų lapkričio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.osf.lt/lt/main.htm>>
3. BLYNAS, Dainius. *Pierre Bourdieu akademinio lauko sociologija* [magistro darbas]. VU, Filosofijos fakultetas, Socialinės teorijos katedra, 2003.
4. BOURDIEU, Pierre. *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press, 1990.
5. BOURDIEU, Pierre. Participant Objectivation. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, June 2003.
6. BOURDIEU, Pierre; WACQUANT, Loic. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos, 2003.
7. POVILIŪNAS, Arūnas; ir BLYNAS, Dainius. *ALK programos sociologinis tyrimas* [tyrimo ataskaita]. Vilnius: VU, Socialinių studijų centras, 2002.

ARŪNAS POVILIŪNAS

Abstract

Evaluation of the academic literature publishing in Lithuania was twofold. Some of the experts estimated situation as critical, others stressed the obvious improvement in the field of academic publishing. Skeptics appealed to the state authorities, which do not have clear policy of academic publishing and moreover, do not give support to it. Optimists enjoyed newly published books and doubted ability of the state authorities to coordinate academic publishing. Intellectual and academic discourses are constructed from the local knowledge and the totality of it cannot be grasped from one generalizing point. But experts agreed that limited resources determine the need of clear priorities in academic publishing.

The publishing of the intellectual and academic literature face different problems that come from its specific conditions. An academic book is more expensive because its number of copies and circulation is smaller. The reader of an academic book is more educated, knows foreign languages and this limits the market of academic translations. Academic field is specialized and it requires very different and special texts. Academic texts, this is based on the special traits of academic field, have longer period of consumption and this also causes additional finance problems for publishers.

All experts agreed that Programme The Books for an Open Society is very important for academic publishing and helps solving the problems that it faces nowadays. The Programme helped publishers of academic, non-commercial literature to begin their work.

Experts thought that main target reader of the Programme The Books for an Open Society books is contemporary and future intellectual elite. But academic, intellectual society is very fragmented and differs by academic disciplines and degree of socialization into academic community, etc. Moreover, big part of potential readers of Programme book has rather narrow specialization and "lives" in its own professional "cell". At the same time, there is competition between academic groups that causes marketing problems for publishers. But younger generation of academic community is more mass consumer of academic literature.

Experts agree that the Programme The Books for an Open Society reflects general tendencies in social and humanitarian sciences, but stressed that there are factors that influence this reflection. These factors are ideological priorities of the Programme, more attention to Anglo-Saxon tradition, not equal sympathy for different academic disciplines. Experts also stressed that publishing of non-fiction translations always will be retarded because only the books that are already recognized in Western academic community are selected for translation and publishing. Further discussion proved that Programme The Books for an Open Society is an organic part of Lithuania's academic field and at the same time reflects all its subtleties.

Discussion of experts about the quality of the Programme's books concentrated on the quality of translations. Discussion demonstrated that there is a non-cooperational relationship between publishers and editors on the one side and translators on the other and this situation inevitably influences the quality of the published book. It came out, that the Programme did not find a way out of this problematic situation. Pilot translations as such could not change the situation and they often remained only a way to control. But experts recognized that the publishing activities of the Programme The Books for an Open Society and Open Society Fund-Lithuania in general were very important in raising good new translators.

Experts mentioned following shortages of the Programme The Books for an Open Society: (1) The Programme by being ideologically engaged, inevitably supported only some of academic tendencies; (2) The Programme could have supported original Lithuanian books and textbooks. This could enrich the academic discourse already opened by translations; (3) Experts noticed that the Programme favours some academic disciplines at the cost of others; (4) Experts thought that the Programme also favours fundamental academic publications at the cost of more ephemeral but popular academic books; (5) Some facts from books publishing proves that criteria used in selecting books for publishing under the Programme title are not clear enough.

Experts also discussed the possible reasons that caused mentioned shortcomings of the programme, especially the quality of translations. One of reasons was that institutional resources of publishing houses during the accomplishment of the Programme were not enough to realize the possibilities which have appeared when OSF-L publishing programmes (The Books for an Open Society and publishing activities of the Programme Education for the Future of Lithuania) have joined the publishing market of Lithuania. The lack of institutional resources for the effective use of the new financial possibilities sometimes has negatively influenced the quality of the published books.

Experts recommend to pay more attention to the publishing of dictionaries of social sciences and humanities – more summarizing, synthesizing books, which would represent achievements not only of Anglo-Saxon tradition. Proportions between published books of different academic disciplines are to be followed more precisely. Especially in publishing dictionaries, new technologies could be used more often (CD-ROM etc.).